

- Seyfeddin el-Ebherî, *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye*, (thk.-çev. Ömer Türker), Ankara: Nobel Yayınları İlem Kitaplığı, 2016, 80 s.

Şemseddin el-Kirmânî, *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye*, (thk.-çev. Merve Nur Yılmaz), Ankara: Nobel Yayınları İlem Kitaplığı, 2016, 136 s.

Müellifi meçhul (XV. Yüzyıl), *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye: Ahlâk-ı Adudiyye Şerhi*, (thk.-çev. Kübra Bilgin Tiryaki), Ankara: Nobel Yayınları İlem Kitaplığı, 2016, 150 s.

Mehmed Emin İstanbûlî, *Melzemetü'l-ahlâk*, (haz. Melek Yıldız Güneş, Aliye Güler), Ankara: Nobel Yayınları İlem Kitaplığı, 2016, 194 s.

Değerlendiren: Mustakim Arıcı*

İslâm Düşüncesi Araştırmalarında Örnek Bir Külliyat Neşri: Ahlâk-ı Adudiyye Şerhleri

Bu yazıda Arapça bir ahlâk risalesi ve onun üzerine yazılan şerhlerin yayınlanmasıyla büyük oranda ortaya çıkan bir külliyatın değerlendirilmesi yapılacaktır. Ancak, değerlendirmeye geçmeden önce bu yazıya konu olan ahlâk risalesinin akademik ilgilerimi belirlemesinde ve yaptığım çalışmalarda bir köşe taşı, hatta daha doğru bir ifadeyle çok önemli bir eşik mesabesinde olmasına temas etmek istiyorum. 2006 yılında doktora ders döneminde iken haberdar olduğum Adudüddin el-İcî'nin (ö. 756/1354) *el-Ahlâku'l-Adudiyye* adlı risalesi üzerine yaptığım kısa araştırmadan sonra risale hakkındaki bilgilerin bir ansiklopedi maddesinin sınırlarını aşmadığını ve risalenin henüz yayınlanmadığını gördüm. Risalenin okunaklı bir nüshasını alıp metni dizmeye ve dönemin seminer dersi için hazır hale getirmeye karar vermiş, nihayetinde buna da muvaffak olmuştum. *Ahlâk-ı Nâsiri* ve *Ahlâk-ı Alâi* okularımın akabinde önemli yanlışlar ihtiva eden bir çevirisini de yapıp metni bir kenara koymuştum. Doktora yeterlilik sınavı sonrası tez konusu belirleme sürecinde tek nüshaya dayalı Arapça metin ve ön çevirisi bir yıldan fazla bu şekilde beklerken o dönemde bir atölye çalışması yaptığımız İhsan Fazlıoğlu hocanın telkiniyle metni yayına hazırlamaya yöneldim. İcî'nin bu risalesi, inceleme, üç nüshaya dayalı bir Arapça metin ve çevirisi ile birlikte bir makale olarak neşredilmiş, böylelikle ilmî çevrelerin erişimine sunulmuştu. Risalenin ilim camiasına tanıtılmasının yanında kaynakları ve etkilerine temas ederken metnin arkasında önemli bir şerh literatürünün oluştuğunu farketmiştim. Lakin o gün tespit ettiğim şerhlerin beş taneden fazla olduğunu bilmediğim gibi günün birinde bu şerhlerin neredeyse tamamının tahkik edilerek Türkçe'ye tercüme edileceğini hiç düşünmemiştim.

İcî'nin *Ahlâk-ı Adudiyye*'sine yazılan şerhler bir proje kapsamında 2013 yılında çalışma konusu olurken metin benim de tekrar gündemime girdi ve bu sefer Taşköprizâde şerhini çalışmaya yöneldim. İLEM (İlmi Etüdler Derneği) bünyesinde Ömer Türker'in öncülük ettiği İslâm Ahlâk Düşüncesi Projesi'nin önemli bir ayağını *el-Ahlâku'l-Adudiyye* şerhlerinin tahkik ve tercümesi oluşturmaktaydı.¹ Bu kapsamda metnin şarihlerinden Şemseddin el-Kirmânî

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü.
DOI: dx.doi.org/10.12658/human.society.6.12.D0135

1 *Ahlâk-ı Adudiyye* literatürü hakkında bkz. Mustakim Arıcı, "Adudüddin el-İcî'de Huy ve Erdem Problemi", *Nazariyat İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2/4 (Nisan 2016), 52-55.

(ö. 786/1384), Seyfeddin el-Ebherî (ö. 800/1397), Alâüddin el-Kâzerûnî (ö. ?), Taşköprüzâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561), İsmail Müfid el-İstanbulî (ö. 1217/1803), Mehmed Emin İstanbulî (ö. ?) şerhleri ile Gıyaseddin Baysungur'a (ö. 837/1434) sunulan müellifi meçhul şerhin² tahkik edilip basılması planlanmıştı. Proje kapsamında ilk etapta 2014 yılında üç şerh Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları tarafından neşredildi.

- i. Alâüddin el-Kâzerûnî, *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye*, thk. Mehmet Aktaş, çev. Mehmet Demir, Güvenç Şensoy (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014).
- ii. Taşköprüzâde Ahmed Efendi, *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye: Ahlâk-ı Adudiyye Şerhi*, thk. Elzem İçöz, Mustakim Arıcı, çev. Mustakim Arıcı (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014).
- iii. İsmail Müfid el-İstanbulî, *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye: Ahlâk-ı Adudiyye Şerhi*, thk.-çev. Selime Çınar (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014).

Ahlâk-ı Adudiyye şerhlerinden Arapça olan üç tanesi daha 2016 yılında aynı şekilde tahkik ve tercüme halinde, bir Osmanlı Türkçesi metin de Latinize edilerek neşredildi.

- i. Seyfeddin el-Ebherî, *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye*, thk.-çev. Ömer Türker (Ankara: Nobel Yayınları İlem Kitaplığı, 2016).
- ii. Şemseddin el-Kirmânî, *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye*, thk.-çev. Merve Nur Yılmaz (Ankara: Nobel Yayınları İlem Kitaplığı, 2016).
- iii. *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye: Ahlâk-ı Adudiyye Şerhi*, Müellifi meçhul (XV. Yüzyıl), thk.-çev. Kübra Bilgin Tiryaki (Ankara: Nobel Yayınları İlem Kitaplığı, 2016).
- iv. Mehmed Emin İstanbulî, *Melzemetü'l-ahlâk*, haz. Melek Yıldız Güneş, Aliye Güler (Ankara: Nobel Yayınları İlem Kitaplığı, 2016).

Bu proje dışında bir metin daha neşredildi,³ böylelikle *Ahlâk-ı Adudiyye* şerhlerinden sekizi yayınlanırken yayınlanmayan iki metin kalmış oldu. Bunlar Münecimbaşı Ahmed Dede (ö. 1113/1702) şerhi ile, müellifi tespit edilemeyen bir Arapça şerhtir. Esasen bu metinler arasında önceki şerhlerin bir kısmından istifade eden, ayrıca felsefi ve düşünsel derinliği çok daha fazla olan Münecimbaşı şerhidir. Bu şerhin de en kısa zamanda ilim camiasının takdirlerine sunulması gerektiğini ifade etmek yerinde olur.

el-Ahlâku'l-Adudiyye şerhlerinin bir proje kapsamında yayınlanması bir çok açıdan önem arzeden örnek bir yayın faaliyeti olarak temayüz etmektedir.

(i) Bu yayınları dikkate almayı gerektiren birinci husus, bir metin etrafında oluşan şerh geleneğini ortaya çıkarma şeklindeki bir yayın faaliyetinin Türkiye'de İslâm araştırmaları sahasında, hatta bildiğimiz kadarıyla edebiyat ve tarih gibi sosyal bilimler alanlarında ilk kez yapıyor

2 Bu metin hakkında bkz. Şehid Ali Paşa, nr. 1546; Arıcı, "Adudüddin el-İcî'de Huy ve Erdem Problemi", s. 52-55.

3 Yozgadî Keşfi Mustafa Efendi, *Risâle-i Keşfiyye*, haz. İrfan Görkaş (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2016).

olmasıdır.⁴ Avrupa ve Amerika'da Latince ve Yunanca klasik metinler ile bunların şerhlerinin yayınlanması ve İngilizce gibi Batı dillerine çevrilmesi şeklindeki çalışmalar özel ya da bir devletin uhdesindeki bilimsel ve akademik kurumların teşvikleri ile hayat bulmakta, bu tür projelere oldukça büyük bütçeler ayrılmaktadır.⁵ İslâm kültür ve medeniyetinin, daha özelden İslâm ilim mirasının bir çok dalında benzer projelere konu olacak muhteşem bir miras söz konusudur. Ancak bu zenginliğin hayat bulması için büyük kurumsal desteklere, finansal alt yapıya, büyük bir araştırmacı kitlesine ve bütün bu organizasyonu düzenleyip senkronize edecek zihni bir olgunluğa, iradeye ve bunların tecessüm ettiği yapılara ihtiyaç vardır.

(ii) Yazma bir metin ve etrafında oluşan literatür üzerinde araştırma yapmak için yazma halindeki nüshaların yayınlanması zorunlu değilse de yayınlanmış bir metinler ağı ve bunların yazma nüshalar halinde kalması aynı erişim kriterlerine tabi tutulamaz. Benzer şekilde metinlerin Türkçe'ye çevrilmiş olması kaynak metinlerin dilinde okuma yapamayan okuyucu ve araştırmacılar için büyük bir kolaylık sağlar. Bu çerçevede *el-Ahlâku'l-Adudiyye* şerhlerinin yayınlanması bizatihi alana katkı sağladığı gibi yayınlanan metinler, şerh ve haşiye literatürü üzerine yapılan tartışma ve araştırmalara fikri ve kronolojik takibi mümkün olan veriler sunacaktır. Kaynak metnin ve şerhlerin metinselliği, metinlerarası ilişkiler, şerhlerin kaynak metni anlama, açıklama, eleştirme, genişletme ve benzeri yorumlara tabi tutma gayretleri başta olmak üzere mevcut literatür birçok açıdan ikincil çalışmalara konu olabilecek bir zenginliğe sahiptir.

(iii) *el-Ahlâku'l-Adudiyye* şerhlerinin çoğu "memzuç şerh" denilen kaynak metin ile şerhin iç içe geçtiği bir örgüye sahiptir. İki metnin ilk iki şârihinden biri olan Şemseddin el-Kirmânî ise "kâle-ekûlu" denilen tarzı benimsemiş, buna göre önce İcî'nin cümlelerini, sonra kendi cümlelerini metne girmiştir. Metinlerin neşrinde bu iki yöntem de dikkate alınmış, kaynak metin koyu renk ile şerh cümleleri normal bir renk ile yazılarak okuyucu hem kaynak metni hem de şerhleri ayırdetme imkânı sunulmuştur. Bununla birlikte bu eserlerin bazılarında mizanpaj ve baskı hatalarından mütevellid kaynak metin ve şerhin karıştığı durumlarla tanık olmak mümkündür.

(iv) Arapça bir metnin tahkik ve tercümesinde riayet edilmesi gereken ilmi kurallar ve ilkeler konusunda Türkiye'deki ilmî ve akademik çevrelerde tam bir ittifak söz konusu olmasa da özellikle son yıllarda keyfiliğin önüne geçebilecek bir mutabakata doğru gidilmektedir. Bu mutabakatın zamanla belli bir olgunluğa ulaşmasında özellikle İslam Araştırmaları Merkezi'nin uzun yıllar önce belirlediği tahkik esasları ve aynı kurumun 2013 yılından beri düzenlediği tahkik kurslarının önemli bir etkisi olmuştur. *el-Ahlâku'l-Adudiyye* şerhlerinin de bu birikimden istifade ile neşredildiğini, büyük oranda bu kriterlere uyum sağlandığını söylemek mümkündür.

(v) *el-Ahlâku'l-Adudiyye* şerhlerinin neşirlerinde Arapça metinlerin birkaç nüshaya dayalı olarak tahkik edilmesine ayrıca temas etmek gerekir. Bu projede çeviriye esas alarak Arapça metni, okunaklı bir nüshanın tıpkıbasımı ile karşılamak da yeterli görülebilirdi. Ancak böyle

4 Osmanlı dönemi edebiyat literatüründe "şerh" in konu edinildiği niteliksel bir çalışma için bkz. *Metnin Hâlleri: Osmanlı'da Telif, Tercüme ve Şerh*, haz. Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım (İstanbul: Klasik, 2014).

5 İki örnek proje için bkz. <http://www.ancientcommentators.org.uk/bibliographies.html>. <http://www.greekintoarabic.eu/index.php?id=26&reset=1>.

yapılmadı ve metinler, birtakım eksikler ve hatalar barındırsa da genç araştırmacılar tarafından tahkik kriterlerine tabi tutularak neşredildi. Çok daha kolay olan, çeviri dışında bir zahmeti ve külfeti olmayan tıpkıbasım ve çeviri şeklindeki yayınlar ulusal düzeyde önemli bir işlev görse de akademik ve bilimsel kriterleri tam anlamıyla haiz sayılmadığı için bunlara yapılan uluslararası atıflar yok denecek seviyededir. Ayrıca yazma eserlere dijital ortamdan rahatlıkla ulaşma imkânı varken, bu tür nüshaların Arapça ya da Osmanlı Türkçelerini okuyabilenler bunları zaten temin ederken çevirinin karşına ya da sonuna bir yazma nüshayı koymanın ne gibi bir katkısının olacağını sorgulamak gerekir. Hat ve tezhip gibi klasik İslâm sanatları açısından yüksek kıymeti olan bir Kur'an-ı Kerim ya da çok önemli bir hattatın yazdığı edebî bir metni prestij amacıyla ve sınırlı bir sayıda basmak anlaşılabilirken herhangi bir yüzyılda yazılmış, literatürde pek de etkisi olmayan metinlerin tıpkıbasımlarının neye hizmet ettiği merak konusudur.

(vi) Türkiye'deki İslâm ahlâk düşüncesi literatürü, gerek birincil eserlerin tercümelere ve gerekse ikincil çalışmalarındaki terminoloji bağlamında incelendiğinde Arapça kavramların çevirisinde birbiriyle bağdaştırılması çok zor olan bir anlam kargaşasının olduğu dikkatli okuyucu ve araştırmacıların gözünden kaçmayacaktır. Bu olguda etkili olan bazı faktörler söz konusudur. Bazı ahlâk metinlerinin ilmî olmayan çevirilerinde yer yer metinlerdeki belli bölümlerin atlanmasından bilinçli çarpıtmalara kadar ilginç numuneler görmek mümkündür ki bunlar, makale konusu olabilecek verilere sahiptir. Hal böyle olunca bu tür metinlerden bir çeviri titizliği beklemek pek de anlamlı değildir. Akademik mensubiyeti olan kişilerin çevirilerinde ise başka durumlarla karşılaşmaktadır. Özellikle kimi İlahiyatçı akademisyenler için ahlâk ve kısmen siyaset metinleri özel bir ihtisas gerektirmeyen, akademik kariyer sürecinde uğrak noktası olunan bir istasyon gibi addedildiğinden ya da belli seviyedeki dilbilgisinin yeterli olduğu varsayıldığından birçok kaynak metnin tercümesi derin bir hassasiyeti yansıtmadığı gibi bunların ardında niteliksel bir etki bırakması da pek mümkün olmayacaktır. *el-Ahlâku'l- Adudiyye* şerhlerinin çeviri sürecinde mütercimlerin belli bir süre metinleri birlikte okumaları, yapılan toplantılarda ortak bir kavramsal çerçeve üzerinde mutabık kalınması çeviri öncesi sürecin planlanması açısından önemli olduğu gibi bu ön hazırlık, çevirilere de yansımıştır. Diğer yandan çevirmenlerin büyük bir kısmının ilmî kariyerlerinin başında olması ilk etapta bir handicap oluşturduysa da negatif sayılabilecek bu faktör, karşılıklı okumalarla ve ayrıca tüm çevirilerin editörler ve proje koordinatörü tarafından kontrol edilmesiyle büyük oranda aşılmış oldu. Bu yayınların en önemli katkılarından biri genç akademisyenlerin öz güven kazanmasına aracılık etmiş olmaları ve yazmaların dünyasına girmenin çok da çekinilen bir şey olmaması fikridir.

(vii) Arapça bir metnin tahkik edilip Türkçe'ye çevrilmesi ve iki kapak arasına girmesi elbette ki ilmî yayın sayılmak için yeterli değildir. Tahkik edilen metin ve müellif hakkında doyurucu bilgiler ihtiva eden bölümler, metnin ilgili sahadaki yeri ve etkileri, müellifin kullandığı kaynaklar ve yazım tarzı gibi başlıkların yanı sıra yazma nüshaların tanıtımı ve metin sonuna konulan kaynakça ve dizin, yapılan neşrin ciddiyetini gösterir. Bunlar ayrıca hem okuyucuların metne vukufiyetine katkı sağlar ve hem de araştırmacılara önemli kolaylıklar sunar. Ancak bu söylenen husus, yapılan yayının anlamsız yere şişirilmesi demek değildir. Nitekim bazı Arapça klasik metinlerin çevirilerinde ya da Osmanlı Türkçesi metinlerin

Latinize neşirlerinde görüldüğü üzere küçük bir risalenin kitap haline gelebilmesi için ansiklopedik bir bilgi yığınının inceleme adı verilebilmektedir. Bu noktada *el-Ahlâku'l-Adudiyye* şerhlerinin neşirlerinin önemli bir kısmının tatmin edici seviyede olduğunu söylemek zordur. Özellikle bazı metinlerin inceleme kısmının daha doyurucu olması mümkün olabilirdi.

Tüm bu mülahazaların neticesinde ilmî ve akademik çevrelerin gündeminde dikkate değer bir yer tutacak olan *el-Ahlâku'l-Adudiyye* şerhlerinin neşir projesi tüm süreçleri itibariyle önemli bir gayret ve katkı olarak görülmelidir. Bu, projeye destek sağlayan kurumsal arka plandan metinleri yayına hazırlayan araştırmacıların münferit çabalarına kadar uzanmaktadır. Bu yayınların İslâm ahlâk düşüncesi çalışmalarına ve İslâm araştırmalarına yönelik ilgiyi artıracığını, çok daha nitelikli tahkik ve çevirilerin yapılacağını ümit ediyoruz.